

НА КОЈИ НАЧИН ПОДРЕЂЕНИ МОГУ ДА ГОВОРЕ?

Владимир Гвозден, *Књижевности и ошћор*, Адреса, Нови Сад 2015

„Писање је (...), још увек, простор слободе”, гласи једна од реченица које се налазе у књизи Владимира Гвоздена *Књижевности и ошћор*. Оне две речи, *још увек*, као да нам наговештавају могућност нестанка таквог простора у којем би се реализовала слобода. Преиспитивање могућности писања у таквом времену говори онда о кризи књижевног стварања. То је тренутак у којем би се могли срести слобода и отпор. Међутим, отпор чему? Такође, зашто отпор, а не, на пример, прихватање или разумевање? Зашто не изолована, затворена у себе уметност, ако таква уопште постоји? Ако прихватимо могућност отпора у уметности, да ли тај отпор треба да буде извикиван кроз мегафон, манифестован лупањем шаке о сто, паљењем и разбијањем?

Како да то објаснимо младом човеку који је добио отказ у приватној фирми, а месец дана раније остао је без оца? У тренутку док му уручују отказ он чека сопствене налазе са клинике, резултате биопсије. Ово није фикција. Није ексцес. Отпор чему? Ко пружа отпор? Ми? Ко смо ми? Нација, држава, писци, радници, припадници политичке партије, професори на универзитету, професори у средњим школама? Да ли би отпор представљало смањење куцаних страна које би пратио осећај стида, једнак оном осећају стида који би требало да имамо пред вишком квадрата стамбеног простора?

Књига *Књижевности и ошћор* представља збир есеја писаних на теме које се аутору књиге чине кључним темама за разговор о писању као простору слободе. То су текстови о постколонијалној теорији, о авангарди после краја утопије, о односу књижевности, књижевне критике и културног обрасца, о филозофском романтизму, о односу фикције и есхатологије, и на крају, о односу два термина која ће се издићи у наслов, о односу писања и отпора. Уз мноштво цитата, фуснота и обиље информација из области историје књижевности и књижевне теорије, Владимир Гвозден покушава да пронађе разлоге за отпор у књижевности, тражећи начин да не изнесе прецизно свој став о томе шта је предмет отпора, ко је тај ко пружа отпор, и са којих позиција ће се, евентуално, пружити отпор. Укратко, шта се то данас брани и од кога у формулисању тог простора слободе?

Наслов првог поглавља гласи „Теоретисање и неједнакост”. Асиметрија, неједнакост, постала је тема одавно. Оног тренутка када је званично завршено са колонијализмом, није завршено и са колонијалним односима. Неухватљив у старе термине, постколонијализам је пронашао начине да се перфидније бави асимиловањем Другог. Кад су интелектуалци из тзв. трећег света „доспели у академске установе првог света”

(наводи Владимир Гвозден речи Еле Шохат)¹ дошло је до веће видљивости тог света коме су припадали, али на начин који је одговарао оптици света коме сад припадају. „Управо због оваквог лоцирања, приметно је да постколонијални критичари критикују пређашње форме идеолошке хегемоније, али и да мало говоре о савременим конфигурацијама моћи.”²

Како је могуће у оваквим условима новог колонијализма одржати сопствену културу „изнад воде”? Владимир Гвозден каже: „Иако нас свет робе прожима, треба и даље обраћати пажњу на неједнаке политичко-економске услове у којима се производи знање... Српска културна историја доказује да неједнакост структура води ка томе да се упињемо да докажемо да имамо културу, уместо да је, уколико заиста постоји, живимо.”³ Остаје нам да се сви заједно пропитамо како то треба да живимо сопствену културу.

Док не одговоримо прецизније на то питање, Владимир Гвозден нам суптилно нуди одговор на питање како не треба да живимо сопствену културу. На основу употребе једне речи код Андрића, аутор књиге *Књижевности и оштор* ишчитава, а то је снага уметности речи, могући одговор. У питању је енглеска реч „subaltern”, реч која се иначе преводи са подређени. Аутор наводи познати оглед Гајатри Чакраворти Спивак под насловом „Can the subaltern speak”. Тако би наслов овог огледа гласио „Могу ли подређени да говоре”. Наравно, то имплицира да подређени нема слободу говора, али Владимир Гвозден код Андрића чита једно другачије значење слободе говора: „И сам бих је вероватно тако превео да нисам пре неколико година поново прочитао Андрићеву причу 'Црвен цвет' (1951). Место и време радње односи се на Босну у време Аустро-Угарске окупације, а приповедач нас упознаје са једним ограниченим наставником Србином који воли да у име апстрактне моћи у ученицима угаси сваку клицу самосталности. Његов карактер делимично условљава и породични контекст: 'отац му је био њијаница и насилник, њиј сџињоџ, субалтерноџ, чиновника из велике и сложене администрације оџромне аусџријске царевине' [Иво Андрић, *Кућа на осами и друге њријовейке*, Свјетлост, Сарајево 1977, 153–154 – курзив В. Г.]. Андрић, добар познавалац речи и велики стилиста, није одабрао одомаћене речи које је имао на располагању (на пример речи потчињен, понижен, подређен), већ се определио за туђицу, за неодомаћени придев субалтеран, јер је овде уистину реч о туђем, премда није реч о једноставној етичкој другости, нити о некој далекој и непознатој империји.”⁴ У овом тренутку ћемо направити кратак екскурс до једне личности која је Андрићу у

¹ Ella Shohat, „Notes on the 'Post-Colonial'”, *Social Text*, No. 31/32, Duke University Press, Durham, North Carolina 1992, 103.

² Владимир Гвозден, *Књижевности и оштор*, Адреса, Нови Сад 2015, 30.

³ Исто, 36.

⁴ Исто, 46.

његовом националном осећању и књижевном сензибилитету била значајна. У питању је, наравно, Његош. Његош је користио у делима термин потурица, која му је, опет, дошла из стварности. Дошавши из стварности, та реч је постала један од кључних појмова у *Горском вијенцу*. Притешњен са две стране, Његош је, као и Данило, морао да буде државник. С једне стране су се налазиле потурице („Црну Гору покорит не могу, / ма никако, да је сасвим моја: / с њима треба овако радити; / па им поче демонски месија / лажне вјере пружат посласице..”), а с друге стране су се налазили они који су желели да се све реши одмах, напречац, немајући разумевања за „хамлетовску разговорност” (Томас Ман) своје најмудрије главе. А најмудрија глава је и то морала да подноси. Позиција државника, на којој се песник нашао, захтевала је од њега да доноси одлуке које су у директној вези са опстанком онога што је сам представљао, а то је могућност једног народа и једне културе. Отуд оне благо ироничне речи Владике Данила упућене и игуману Стефану, који је „подгрејан вином” говорио „вруће” мисли: „Мало си се ђедо угријао / па пречишћаш свијет на решето”. Дакле, с једне стране потурице у култури, а с друге стране они који имају вруће главе. Данило, млад и осетљив, међу њима тражи меру за културу сопственог народа. Онај из чије је главе и срца израстао Данило онакав какав је нама послат у будућност знао је како му је и тражио је уметнички израз за свој лични бол, за свој отпор. Да се сад још једном вратимо Андрићевом јунаку. Аутор књиге *Књижевности и оштор* кроз пример из Андрићеве приче ишчитава могућност подређивања, другачијег од оног које су „хватали” стари термини. „Иако ми је овај фикционални лик земљак, не желим да га слушам, бежим од њега и од сваке алегорије, јер ми се чини да је он, слично као и његов син, постколонијалан и подређен на један сасвим ужасан начин.”⁵ Оваква врста подређивања неће постати предмет постколонијалне теорије. Аутор каже: „Али не верујем да би постколонијална теорија волела да се њиме бави. Како проговорити у име господина Чокрљановића? Питање је шта бисмо све видели у таквом огледалу. Међутим, да ли ми можемо да окренемо главу и да дозволимо себи да се не бавимо овом темом?”⁶

Поводом могућности које нам је у наслеђе предала авангарда, Владимир Гвозден каже: „Есхатолошка ерозија хоризонта очекивања је дубоко политичка и заправо је знак кризе демократије. Демократске културе би, опстанка ради, требало да имају потребу за механизмима који им допуштају да буду узнемирани, испровоцирани, преиспитани, критиковани, да им се, просто говорећи, успротиви на ванинституционалан начин.”⁷

⁵ Исто, 47.

⁶ „Ако човек који делује не филозофира, или ако филозоф не делује, онда расуђивање не ваља”, Александар Кожев, *Како читати Хегела*, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1964, 441.

⁷ В. Гвозден, нав. дело, 81.

Наравно, ово све под условом да постоји нешто што називамо демократијом. Тада бисмо могли да говоримо о кризи демократије. Дакле, тада бисмо могли да разговарамо о нечему што постоји, али је дошло до одређених исклизнућа, ишчашења итд. Да ли ћемо да се правимо да демократија постоји, или ћемо да сагледамо како то људи добијају откаже, како се долази до посла? Колико процената гласачког тела бира своје представнике? Тек када престанемо да игноришемо истину, можемо да говоримо и о уметности. Тек тада можемо да говоримо о могућности уметности. Књижевност, а чини ми се уметност уопште, субверзивна је делатност. Њена субверзивност, међутим, не сме да наведе људе да пале и разбијају. Њена субверзивност, такође, не сме да инсистира ни на ескапизму. Уметност сад, више него икада, мора да нас дозове умерености. Да нам открије умереност која даје легитимитет отпору. Тако што ће нам поново открити самокритику, тако што ће нам понудити огледало, тако што ће нам језиком поново сведочити о лепоти. Посебној, нашој лепоти. Из истог оног разлога из ког се авангарда супротстављала институцији уметности: „Идеално посматрано, концепт авангарде се борио, кроз отпор према институцији уметности као целини, за разобличавање поретка производње истине.”⁸

Само наизглед парадоксално, кад се књижевност држи подаље од политике, она остварује и ту своју, опет не најважнију функцију. Али она тако, кад се држи подаље од политике, остварује нешто што јој омогућава да не постане гориво текућој политичко-економској хегемонији. Књижевност ствара лепоту. Таква лепота несварљива је политичко-економским чељустима. Оне не знају шта би са таквом лепотом. Јер је та лепота мера. А њима треба лепота која је неумерена. Њима треба лепота која је незадовољна. Она нуди смирај, окренутост ка себи, а њима треба лепота која жели да буде екстравертована. Она речима послужује умиреност која вам даје енергију за самоостваривање, за индивидуацију, даје вам наду, визију. А то је простор који је ван домашаја баналног живота и агресивности лепоте са билборда. Књижевношћу не можете учинити ништа. С друге стране, књижевност, ипак, нечему служи. Борио се Киш читавог живота да књижевност, своје писање, усклади са овом другом реченицом, имајући на уму ону прву. У тој разлици потенцијала настала је, не само његова, уметност.

Где је место књижевности у новонасталим околностима? Која је улога отпора? Владимир Гвозден даје један од могућих одговора цитирајући Владимира Тасића: „Како, дакле, пружити отпор описаним локалним и глобалним процесима? Одговор нам даје Владимир Тасић: ’Отпор је управо оно што теоријски огранак хегемоније представља као узалудну

---

⁸ Исто, 80.

бесмислицу: еманциповано писање, амбициозно и одважно писање, читање и критиковање, учење од најбољих и стварање хибридне књижевности у најбољем смислу речи, али која је реализована на свом језику, живи у том језику, и не баца завидне погледе на медијски успех у метрополи' [Владимир Тасић, *Ударање њелевизора: колебање њоскултуре*, Адреса, Нови Сад 2009, 110]⁹, а као анекс и коментар Владимир Гвозден додаје: „Сви знамо да се метрополи не могу упућивати захтеви са маргине (немојмо неодговорно неговати ту илузију), али на нама је да пишемо као да смо равноправни, а не као да смо урођеници који воде бесмислене културне ратове за краткотрајну и сумњиву превласт. Хајде да пишемо као да смо одрасли, а не онако како очекује учитељица која, како ми се чини, не верује више много у нас, без обзира да ли је, надајући се да решење за тешке околности још увек падају са неба, зовемо Нација, Историја, Империја.”¹⁰ Да ли учитељицу стварно није брига за нас, односно не верује више у нас? Можда та учитељица, да проширимо метафору, од нас изнуђује једну врсту текста која је директно самоубилачка по наш таленат? И не, онда, само по наш таленат него по опстанак културе. Можда постајемо субалтерни, а да тога нисмо ни свесни?

Потребно је пронаћи у новим околностима могућност за старе идеале. Потребно је изнова промислити појам истине. Такође, наше неосетљиве очи је потребно излечити од константног гледања у фасцинације. Као што је, на пример, демократија. Затим, појмове науке и образовања лишити комерцијалне сврхе, односно окренути их њима самима, односно човеку. Поново спознавати ради спознаје саме. Потребно је, како је то говорио Лешек Колаковски, обратити се историји, да бисмо захваљујући нашим прецима видели и своју ружноћу и своју лепоту. Једино тако се можемо отргнути монополизацији наших погледа од стране великих корпорација и разбити илузију да понуда не изазива потражњу, да учитељицу није брига. Све то, између осталог, да не бисмо дошли у ситуацију као Чеховљев професор Серебрјаков, да не познајемо уметност зато што не познајемо живот. С друге стране, да не бисмо од уметности правили памфлет. Тада можемо да говоримо о отпору.

Ненад СТАНОЈЕВИЋ

---

⁹ Исто, 115.

¹⁰ Исто.